

azonban a magyar versek mondására csodálatosan nagy hajlandósága van” (*Ethnográfia*. XXXII. 136.). Mintha csak Ladik Katalinról szólna a krónikás, a merész mimikájú, tiszta kiejtésű, ezerhangú versmondóról, a „hideglelős sámán”-ról (Bartók Béla) aki az örökséget sajátjaként varázsolja elő – ezért sem gyökértelen szürrealizmusa a magyarban. Ebből a gyökérből hajtva nyugodtan kötődhet számos szállal, ide is, oda is, szerte a világban, akár Dalihoz: „lecsüng egy évszak a homlokodon” (*Molunati elégia*), akár T. S. Eliothoz vagy József Attilához: „a kanalak röpte habos / almával kitöltve / cirmos nyelv a tenyeremben / a fogak benne elszenderültek / hajfűrt bugyborékol / egy arc / körmömön elcsorog” (41 °C), akár a világirodalom és az európai kultúra bármelyik művészéhez vagy alkotásához (l. a *Peer Gynt ragadozó madarakkal*, *Szentivánéji álom*, *Leonardo*, *Bartók Béla*, *Ovidius* stb. című verseket). Kapaszkodók és ösztönzők a régi magyar irodalom fontosabb állomásai, utalásai (l. a *Virágének*, *Zsoltár*, *Ne légy kegyülm mogomnok*, *Hogy szó, étel, oltalom ne adassék* stb. verseket). Amikor pedig mindez „inkarnált bábjátékosokként” (ciklus- és verscím!) jelennek meg, akkor máris a hagyományos színház a világ – világszínház képnél vagyunk, amely tarka, akár az egyes ember élete, ha azt válságos pillanatban felméri: „kereszt hídra léptem / és onnan lenéztem / volt ott zöld sárga kék meg minden / az egész életem” (*Kereszt hídra léptem*). Az ember keresztúthoz ér, ahol választania kell, merre tovább, és hídhöz érkezik, ahol másik parton, másik világban folytatódhat az útja. A gyökértől, az indulástól különböző világ jelentkezik a versek technikai szókincsében (mozdony, motor, rezsó, porszívó, vasút, metró, expressz stb.), de elsősorban a képeknél a hasonló és a hasonlított szerepcseréjében. Ladik Katalinnal megfordul a kép, a testrészeket szemlélteti a vasúttal: „kis piros vonat a szádból / jön felém fehér síneken” (*Kis piros vonat a szádból*). Azt hiszem, nem szükséges részletes magyarázatot adni azokra a szinte hihetetlen technikai és társadalmi változásokra, amelyek a képek megfordításához vezettek. Bármilyen furcsa, de talán éppen ez az oka, hogy szükséges magyaráznunk a verseket.

BENCZE Lóránt

A BUKOTT ANGYAL FÖLEMELKEDÉSE

Ladik Katalin: *Kiűzetés*. Magvető, Budapest – Forum, Újvidék, 1988

Hagyományos fogantatású kötet, olyan értelemben, hogy ma már megszokott, sőt jó-részt kizárólagos jelenség az avantgardizmus utóihletében alkotni. Ennek ellenére Ladik Katalin expresszionista képeit, szürrealista és olykor dadaista megnyilvánulásait folyamatosan döbbenettel és puritán megbotránkozással szemléli az átlagolvasó. Ez a sorsa *Kiűzetés* című, egy életmű keresztmetszetét reprezentáló kötetének is, mely nyolc ciklusával egy majd negyedszázados korszakot ölel fel.

A hatvanas évek költői terméséből közöl válogatást Ladik Katalin könyvének első ciklusa, az Éjfélel rondó. A lírai én alapélménye, a haláláítéltség tudata üzen verseiből, így pl. az azonos című költemény haláltáncszerű rondójának esetében is, amikor a hosszú sorú, nagy lélegzetű szabad vers karcsú sorok lüktetésévé alakul át a halálfélelem

vibrálását árasztva. A ciklus verseiben egymást váltják a merészen kapcsolt asszociációk és a szürrealista képösszemosások az extravagancia túlzó ötleteitől sem idegenkedve (*Ólomöntés, Zsoltár*), s bizony Ladik nemegyszer alig képes szabadulni az erőltetett, hosszúra nyújtott képhalmazástól, ami olykor-olykor a hatásvadászat gyanújába keveri. A tiszta hangon csengő, szabatos témakifejezést Ladik csak egyetlen esetben közelíti meg a fenti ciklusban, s ez a tény a *41 °C* című költemény megvalósulását dicséri: „a kanalak röpte habos / almával kitöltve / cirmos nyelv a tenyeremben / a fogak benne elszenderültek / hajfűrt bugyborékol / egy arc / körmömön elcsorog”.

Az *UFO party* lázas víziói, az 1962–1976-os jelzésű ciklus versei a költői én magára-találása helyett a zsákutca kudarcát jelzik. Az Ibrisz csillagvizsgáló ellen elkövetett mérényletről című vers még az első kötetegységhez kapcsolódik mind forma, mind tartalom tekintetében, az *UFO party*, a *Tél*, a *Zöld tenyér, kárpitba verve* és *A királynő számolja* viszont már új próbálkozások eredménye.

Az *UFO party* a Ionesco fémjelezte abszurd dráma „hagyományaiból” merít. A szabad vers „formája” ugyanis tovább bomlik, formátlanodik, s a képvers elemeit beolvastva a versszakok egy a teljes könyvlapot betöltő betűhalmazzá robbannak szét. Tartalmi szempontból is a destrukció a lírai én alaptétele, amit az „erősen romlunk, uformálódunk deformálódunk” megállapítás emel ki. A *Tél* forгатókönyvre emlékeztető szövege is ezt a tényt példázza „üresjáratú” dialógusaival. Immár sablonossá vált alkotásformula érvényesül Ladik esetében: a káoszba forduló világot, az értelmetlen értelmetlennel fejezni ki. Így jutunk el az abszurd lehetőségéhez, miközben új műfaji kísérletek teszik érdekfeszítőbbé a kalandot, mint pl. az ún. audiovizuális oratórium (*Zöld tenyér, kárpitba verve*), vagy a talált kelléklista-költemény (*A királynő számolja*) fősorolásai. A dadaista megnyilatkozásokból építkező szöveg tehát Ladik esetében nem tekinthető hosszú életűnek.

Az *Elindultak a kis piros bulldózerek* című kötetegységben a lírai én ismét jellegzetesen szürrealista felhangokat üt meg, de most már az abszurd világ jelenségei sem idegenek tőle. A forma gyökereket váltást mutat. A hosszasan áramló vers, illetve szöveg helyett új, Ladiktól eddig szokatlan, rövid, öt-, illetve hatsoros költemények lepik meg az olvasót. A költői én hangjának sajátos árnyalata szólal meg egyes epigramma tömörségű versecskékből. Az ötletes logikai bukfenckel eltorzult világokat és viszonyokat idéznek, mint *A kés* sorai: „ha kettévágjuk a körtét / a piros hajú kislány / nem fog sírni többé / ha kettévágjuk a kislányt / a piros hajú körte / nem fog sírni többé”.

Ladik Katalin versesvilága lényeges változásokat azonban még most sem mutat, ugyanis a forma megváltoztatása nem jelenti a tartalom átalakítását is egyben. Már megszokottak szürrealisztikus látomásai és túlkapásai, s több esetben inkább egy sikerültebb költői képről beszélhetünk csupán, semmint sikeres versről (csend, áhítat); az pedig nyilvánvaló, hogy három, illetve négy szóból még egy értékelhető versalakzatot illetve költői képet is nehéz létrehozni, nemhogy verset (*A répa, Életem!*)!

A hetvenes évek költői termését nagyrészt a *Mesék a hétfejű varrógépről* című ciklus képviseli Ladik Katalin kötetében. Ismét a formaváltás képviseli az újítás szellemét, marad a szürrealista hang enyhe dadaista színezettel. A rövid szövegverssekkel Ladik egy újfajta, egyéni mitológia megteremtését célozza, melynek forrása a szürrealista hagyományoknak megfelelően a népi mesevilág. A valóság mögötti valóság ily módon történő

felkutatása csupán egy újabb kísérlet, célba nem érés marad, mivel igencsak megkérdőjelezhető a versek értéke és szükségessége.

Az Inkarnált bábjátékosok című kötetegység is a fentiekhez hasonló színvonalat, tartalmat és megformálást jelez, újat és érdekeset nem mondhatunk róla. Egy verset azonban mégis kiemelhetünk, melynek sorai hátborzongató hitelességgel idézik Csáth Géza novellavilágát, azt a világot, melyet maga Ladik is igyekszik a magáévá tenni, áthasonítani. Az állati ösztönök, a meghasonlott elme mélyéből törnek föl az *Egy délután ültek a galambok* képei, melyek a kötet következő ciklusának az alkotásait is besugározzák majd: „Egy délután ültek a galambok a porban. / Én a küszöbön ültem, sört ittam. / Május volt, a kék csavarhúzó / Meg a szürke galambok ezt kuruttyolták: / Öld meg! Öld meg! / Fölvettem a forró csavarhúzót, bementem a konyhába, / Hagymát vágott, könnyes arccal kérdezte: / Kisfiam, éhes vagy? Én meg se szó, se beszéd, / Arcába vág-tam a csavarhúzót egyszer, kétszer, / Aztán becsuktam a véres ablakot. / Azóta kuruttyolnak a fejemben a galambok.”

A *parázna söprű* című ciklus az örületig habzó erotika verseit gyűjti egy csokorba a hatvanastól a nyolcvanas évek első feléig. A szerelem kiegyenlítődik a csupasz testiség érzelmszegény futamaival, s égető vágyként tör utat magának az érzékek birodalmában (*Boldogság, Görög nő, Szent Teréz barna arca, Ne légy kegyülm mogomnok* stb.). Különösebben megrázó, magával ragadó vers ebből a sorozatból sem emelhető ki, s lényegében már szokványosan unalmas a pornográfia határát súroló képekkel való hadakozás úgymond „a költészet szent nevében”.

A *Kiűzetés* utolsó két ciklusa (*Homo galacticus, Bukott angyalok*) már a legfrissebb költői anyagot, a nyolcvanas évek vertermését tartalmazza. A színvonalteremtés ezúttal a kísérletből sikeres tette nővi ki magát. Képhalmazásokban merült ki Ladik költészete eleddig, most a gondolat, egy intellektuálisabb lírai születésének lehetünk tanúi „a munkaterápia-versírás” ellenében. A lírai én létélménye változatlanul a szürrealista ábrázolásmódhoz kötődik, az édenét veszttette ember keservei azonban szabatosabb, fegyelmezettebb alakban szólnak meg az interpunkció szem előtt tartásával. „A szürrealista örökség tv-közvetítését” kísérve az édenből kiűzetett ember, a bukott angyal verdes előttünk Ikarosz-szárnyakkal. Az ösztönös, természetes lét visszaszervezése utáni égető vágy a magasba emelkedés, a szárnyalás kívánásában testesül meg, mint a *Tavaszi* soraiban: „Víz. / Ne cselekedj. / Repülj.”

Az ősi örökség visszakövetelése „félelemmel töltött szépségeket” ígér, mert nemcsak az élet angyalai, de a sötétség rejtett ösztönei, az állati erők is ugrásra készen lapulnak az új ember lelkében. Ez az a pont, amikor Ladik verseinek lírai énje ismételten Csáth örökségét olvasztja magába; feltéve a kérdést: „Miféle állat lakik bennem?” (*Hajnali közeledtén, az álom torkolata előtt*). A kín háza az ember, „Drótokkal kipeckelve, nyárfa, valóságos liget! / Szemében a fájdalom színes tüzei egyenként kigyúltak” (*Hosszú, téli madarak tüzei*), s ha sem a paradicsomot, sem a purgatóriumot nem bírhatja, egyedüli „kilátása” a pokol ígérete marad. A léthelyzet tehát feloldhatatlan, hacsak a halál poklát nem tekintjük valamiféle megoldásnak, amint azt a ciklus apokalipszist idéző záróverse jelzi: „Az átok rég beteljesült: / Az utolsó férfi is meghalt, az asszonyok megöregedtek. / Nincs éjszaka és nincs nappal – örök szürkület van. / Egy didergő madár-ijesztő virraszt az égen.” (*Csont előtt virradat*)

Ladik Katalin életműve most, a nyolcvanas évek jelenében érkezett el a valódi költészeti érték felfedezéséhez érett meggondolással formálva költeményeinek sorait. S ha verseinek lírai énje egy lezártnak tűnő, bukásra ítélt világ jelenségeivel hadakozik is, reméljük, a költő pályájának alakulása és fejlődése szempontjából nincs még minden út elzárva, s a „bukott angyal” sikeresen szárnyal majd új világok meghódítása felé.

CSAPÓ Julianna

BÁCSKERTES BALLADAKINCSE

Silling István: *Ismeretlen anyám*. Kupuszinai népballadák és balladás dalok. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1989

A jugoszláviai magyar népballadakutatás újabb kötete Silling István *Ismeretlen anyám* című gyűjteménye. A kisebb közleményektől eltekintve e balladaskönyv méltó helyet foglal el a kórógyi, kopácsi, gombosi, topolyai és a Tiszavidék balladafeldolgozásainak sorában. Silling István szakmai hozzáéréssel gyűjtötte és dolgozta fel szülőfalujának balladáit és balladás dalait.

A Palócföldről származó kupuszinaiak több mint kétszáz éve élnek aránylag zárt közösségben, fő foglalkozásuk a földművelés. A parasztság megváltozott életkörülményei ma már nem teszik lehetővé, hogy a hagyományos népi kultúra elemei tovább éljenek. Ez a tény azonban általános érvényű, nemcsak Kupuszina hagyományaira vonatkozik, hiszen a népi hiedelemvilággal kapcsolatos jelenségek lassan feledésbe merülnek, esetleg már csak az idős emberek emlékezetében élnek (Silling adatközlőinek átlag életkora 68 év!). Ezért is dicséretes, hogy a gyűjtőnek az utolsó pillanatban még sikerült a falu balladakincsét megmenteni a feledéstől tanítványai segítségével. 1980 nyarán kezdték el a gyűjtést, öt éven keresztül 60 adatközlőt (11 férfit és 49 nőt) kérdeztek ki, és ezektől 172 balladát és balladás dalt jegyeztek le. A gyűjtés célja Silling szerint „...egy falu balladakincsének teljességét akartuk adni egy meghatározott időben. Mindezek a balladák, népelemek szerves részét képezik Kupuszina epikus népdalkincsének”. A célt maradéktalanul teljesítették, hiszen a gyűjteményben olvashatunk klasszikus és új stílusú balladákat, vígballadákat, románcokat, betyárballadákat, balladás dalokat. Találkozunk olyan közsímsert típusokkal, mint *A székenbe esett lány*, a *Halálra táncoltatott lány*, *Rózsa Sándor-* és *Bogár Imre-*balladák stb.

Silling István könyvének bevezetőjében feltünteti az egy faluban végzett eddigi balladagyűjtéseket, és nem kis büszkeséggel állapítja meg, hogy az általa felsorolt nyolc község között Kupuszina az első a típusok számában (44) és a variánsokban is (148).

A gyűjtemény anyagának típusokba sorolását Ortutay–Krizsa: *Magyar népballadák* című kiadványa alapján végezték, de felhasználták Vargyas Lajos *A magyar népballada és Európa* című összefoglaló munkáját is. Silling megállapítja, hogy a klasszikus balladák közül csupán 4 típusal találkozott 22 változatban (*A székenbe esett lány* – 11, a *Halálra táncoltatott lány* – 5, a *Három árva* – 4 és a *Halálraitélt húga* – 2 változat). Nem találtak azonban olyan ismert típust mint *A rossz feleség*, *A szeretet próbája* stb. A vig-